

ՀԱՅՐԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀՈՂԵՐԻ ՈՌՈԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Պարսկական տիրապետութիւնը մեր երկրում, երկուր կամ կարճ ընդհատումներով, հայկական, մակեդոնական, հուովէական, յունական, արաբական, սելճուկ եւ թաթուր ցեղերի իշխանութիւններով, շարունակել է մինչև 1820-1828 թիւ. մինչև ցարական Ռուսաստանի տիրապետութիւնը պատմական Հայաստանի մի մասի վրայ մինչև այժմ, Հետեւապէս մեր երկրի քաղաքակրթութեան, յատկապէս երկրի մշակութեան ամենամշտաւն հետքերը պարսիկ տիրապետողները թողած պիտի լինին:

Հայաստանի Պարսիկներէ տիրապետութեան ամենահին հաւաստիապիր եւ տիրապետողի հպարտութեան արձանն է Բեկխատունի Դարհի թագաւորի յիշեալ արձանագրութիւնը: Նա փորագրած է Քիրմանշահ քաղաքին մօտ, հին Մարերի այժմ Քրդստանի երկրամասում, Եկրատանա, այժմ Համադան քաղաքից դէպի տրւածուտք տանող ճանապարհի վրայ: Արձանագրութիւնը փորագրած է բնակութիւնից հեռու վայրում, առերեւոյթ հնում էլ այդպէս է եղել, միայն թէ ժայռի անմիջական ստորոտում ըլլալում է Պարսկաստանում ոչ սովորական մի հսկայական ագրիւր, որի ներքեւում ճահիճներ են: Համադանից դէպի արեւմուտք, դէպի Քիրմանշահ, է այնտեղից դէպի Բաղդատ գընացող ճանապարհորդը այդ ժայռի տակով պիտի անցնի, այդ անուշահամ ջրի ափին կանգ առնի, իրեն եւ գրաստին հանգստութիւն տալու եւ զովագնիւրու եւ գլուխը վերեւ բարձրացնելով, պիտի տեսնի հպարտ տիրապետողի բարձրաքանդակ արձանը: Դարհի գլխի վերեւ թւատարած Ահուրամազդան է փորագրած, նրան յաղթութիւն տւող աստուածը. իսկ առջեւում

շարւած են, վիզերին շղթայ, Դարհի ձեռքով յաղթահարած բոլոր թագաւորները: Շղթայածները մէջ է նաեւ Արմենիայի թագաւորը, որը, ինչպէս արձանագրութիւնն է պատմում, հրեք անգամ պարսիկ զօրապետներէ յաղթւելով, հրեք անգամ ուպատմարութեան զրօշակ բարձրացրեց, զժառութեամբ ենթարկւելով օտարի լծին:

Յաղթութեան պատմութիւնը հազորդող սեպածեւ ընդարձակ արձանագրութիւնը գրւած է հրեք լեզուներով. պարսկերէն կամ հին պահլուի, բարեւական եւ եւրամական լեզուներով:

Թէ թուածս տիրապետողները երկար դարերի ընթացքում մեր երկրի հողամշակման, յատկապէս ջրերի օգտագործման համար, բացի Ուրարտացիներէ, այն եւս քրիստոնէական միջին դարերից սկսած, ինչ են կատարել, միւսները արածները մասին տեղեկութիւն չունինք: Հաւանաբար պատմական մանրամասն ստուգման սիրտութիւնները զորշ փաստեր ի յայտ բերեն: Միակ մեզ ծանօթ տեղեկութիւնն այն է, որ Երեւանի Դավթայի առուի հանուով աւանդաբար վերագրում է ռուսական տիրապետութիւնից առաջ այդ քաղաքը եւ երկիրը կառավարող պարսիկ սարգարին. սակայն ի նկատի ունենալով Երեւան քաղաքի հնութիւնը եւ որ այնտեղ միշտ մշակել է խալդոյի որթը եւ այդիւններ գոյութիւն են ունեցել, հաւանական ենք համարում ընդունել որ սարգարն աւելի շուտ նորոգել է հին, ուրարտեան թագաւորների հանած առուին, որ ժամանակաւորապէս խանդարել էր: Ուրարտացիները Երեւանի Ղանի թափայի մօտ, էյլարում բերդեր էին շինել եւ աւելի հիւսիս

իրենց տիրապետութեան տակ ունէին, և ինչպէս կը տեսնենք, տուեսները հանձնառակապակապ տեղ էին տալիս:

Ե. Ուրաքացիները կամ խաղերի ձեռնարկները.

Վանայ Մոզի հիւսիսային ափին բարձրանում է մի հսկայական ժայռ, բնութիւնից կարգւած հին ժամանակների համար, թիթե պարիսպների յաւելմամբ, տնայազնիքի և անմեծակնայի բերդի տեղ ծառայելու: Իբրեւ բերդ և Ուրաքացիան հրահմանի հզօր եւ աշխարհակալ պետութեան մայրաքաղաք, ինչպէս տեսանք, գոյութիւն է ունեցել նախաքրիստոնէական ու թերոգ դարից, իսկ իբրեւ բերդ պահպանել էր իւր նշանակութիւնը մինչև վերջին մեծ պատերազմը, տաճկի կառավարութեան համար: Նրա դիրքի գեղեցկութիւնը, կլիմայի առողջարար մեղմութիւնը, շրջապատ երկրի մշակութեան յարմարութիւնն ու պտղաբերութիւնը, արհեստական միջոցներով մեծ տարածութիւնների ոռոգման հնարաւորութիւնը, Ուրաքացիներին, գուցէ նորանցից առաջ ապրող մարդկանց միտք է տուել այդ տեղը իշխանութեան զիստաւոր կենտրոն դարձնելու: Նրա հին ուրարտա-խաղկական անունն է Տուշպա, որ յետոյ վան-Տուսպ հայկական ձևակերպուեց և ընդունել: Այդտեղ հաստատւած փոքր իշխանութիւնը, Ասորեստանի գլխաւոր մրցակիցը հանդիսանալով, նախաքրիստոսեան ութերորդ դարում, ինչպէս ակնյայտին պարզւում է Օրբելու ի յայտ բերւած և Մառի կարգացած ու թարգմանւած արձանագրութեամբ: Երբեք ու Մասրեստանի աշխարհական իշխանի դիրքին և նրա տիրապետութեան տակ գտնւած երկիրներին մինչև Միջերկրական Մոզը, իւր իշխանութեան տակ առնում:

Վանի բնական ժայռերի վրայ քաղաքին տիրող Ուրարտացիները սեպածե արձանագրութիւններով արձանագրել են անշնչելի կերպով իրենց շինարարութեան և յաղթութիւնների յիշատակը: 1829 թ. Փրանսիական Ասիական Ընկերութեան յանձնարարութեամբ գերմանացի Շուլց գիտնականն ուղարկեց այդ երկիրը հնա-

գիտական հետախուզութիւնների հնթարկելու և ուսելին եղու, որ բնական ժայռերի, ինչպէս նաև յատուկ պատրաստած զանապան քարերի վրայ արձանացած սեպածե գրութիւնները ժողովից հրատարակելու համար: Յետագայում և որոշացի, նաև ուսու և հայ գիտնականների ջանքերով տեղի թւով նորանոր արձանագրութիւններ ի յայտ բերեցին որ բնական լրիւ կերպով կարգացել են: Մի կարեւոր հանգամանք պարզւում է, որ Ուրարտեան աշխարհակալ թագուորները, նոր տիրապետած երկիրներում քաղաքներ, բերդեր, մեհաններ էին կառուցանում, որոշ տեղերում ջրանցքներ անցնում և այդպիսի տեղերում իրենց կատարածների յիշատակը սեպածե արձանագրութեամբ յաւելրեցան: Այդ արձանագրութեան էջը նոքա իրենց ինչպիսիք են անանում, երկրի գլխաւոր ինչպիսիք աստուծոյ անունով:

Հետեւելով և ուսելնորգելով այդպիսի արձանագրութիւններով բաւական մանրամասնութեամբ վերականգնել է այդ ինչ նարար ժողովրդի և նրան առաջնորդող թագաւորների պատմութիւնը: Համառոտ կանգ առնելով միայն նրանց ղեպի Հայաստան կատարւած տիրապետական արշաւանքների վրայ, տեղեկանում ենք հետեւելու:

Ութերորդ նախաքրիստոսեան դարի սկզբում Մենուտա թագաւորը վանից արշաւում է ղեպի Արաքսի հովիտը և հասնելով Արարատի ստորոտներին գետի աջ ափին Դաշրուտուն գիւղի մօտ, նոր քաղաք է հիմնում Luhiunini-Աւիսիւնիսի անունով՝ վերափոխելով Menuahiuli: Նրա որդի Արգիշտի շարունակում է հօր սկսածը, գետն անցնում և սրա ձախ ափին, մի բլրի վրայ արդէն գոյութիւն ունեցող հին ամրոցը վերաշինում, մեհաններով և այլ շէնքերով զարդարում և իր անունով վերակոչում Արգիշտիսիսի — Արգիշտի քաղաք: Արգիշտի և նրա անմիջական ժառանգների համար, Վանից յետոյ, այդ քաղաքը երկրորդ մայրաքաղաք է դառնում Արարատեան դաշտի և նրանից ղեպի հիւսիս-արեւմտ և հիւսիս-արեւմուտ ընկած նոր տիրապետած երկրների համար: Այդ քաղաքի տեղն է այժմ անբնակ Արմաւիրի բլուրը, որտեղ պատահաբար և ոչ յատուկ հետախուզութեամբ կամ պեղումներով,

բաւական թւով սեպագծեւ արձանագրութիւններ են գտնուել:

Ուրարտացիները շարունակելով իրենց արշաւանքը բարձրացել են Արագած լեռան Ամբերդի ձորով, ապա Բաշապարանի ագլաթիւս, իջել են Շիրակի գաշտը և հասել մինչև Բարձր Հայք, մինչև Սարղաւմիշի մօտերը, և աւելի հիւսիս մինչև Ձլզըր լիճ: Միւս կողմից հիւսիս-արեւելեան ուղղութեամբ առաջ ընթանալով Սրեւանի անտառային մերձաօրութեան Ղոնի թափա կոչւած տեղում և յետոյ էյլար գիւղի մօտ պաշտպանութեան և յարձակման բերդեր են շինում, հասնում են մինչև Սևանի լիճը և մերձակայ երկրներով անդրջովհին իրենց տիրապետութեան տակ առնում:

Հէի հարաւային և հարաւ-արեւելեան մասում, բնական ժայռերի վրայ իրենց սկզբնական գրութեան տեղում անկորուստ պահւած են մի քանի արձանագրութիւններ, ամենից նշանաւորը և ընդարձակը Քեոյանդուան կամ Ալուշալու գիւղի Մօտ գտնւածն է. ծովի վրայ կախւած մի բարձր ժայռի երեսին փորագրւած և սովորական միջոցներով միանգամայն անմիջապէս ընդարձակ 19 տողից արձանագրութեան մէջ Սարղաւմիշ թագաւորը նկարագրում է իր պատերազմական յաջողութիւնները և յիշատակում, որ յաղթել է 22 թագաւորների և նրանց երկրները իր տիրապետութեան տակ առել: Յիշւած անուններից մի քանիսը համապատասխան են ցայժմ պահւած և գործածական տեղական անուններին, իսկ միւս մասը անյայտ են. հետեւապէս անկարելի վերականգնելու տրւած երկրների ամբողջութիւնը:

Այդ շինարար ժողովրդի տիրապետութիւնը մեր երկրում զգալիառաքար երկարատեւ էր չհղել: Եթե՛ներքող գարու վերջերից արեւմուտքից ներս են խուժում թաւր և պատերազմիկ հորդաներ: Կիմլներ իսկ աւելի աւել Արմէններ, միևնոյն ժամանակ հիւսիսից Կովկասեան լեռնաշղթան պատուհնով արշաւանքներ են սկսում Սկիւթական զանապան ցեղեր և Ուրարտացիները, որ Ասորեստանի հետ վարած երկարատեւ պատերազմներով արդէն բաւական թուլացել էին, ընկնում են, կորցնելով իրենց անկախութիւնը և վեցերորդ դարից սկսած երկրի տէրերը գասնում են Արմէն-

ները, յիշատակւած Պարսկաստանի Բեհիստունի որձանագրութեան մէջ: Երբ չորրորդ դարում յոյն Քսենեֆոն պատմագիրը տաս հազար յոյն վարձկան զօրքի զուխն անցած Հայաստանի լեռներով, Վանայ ծովի մօտով, նահանջում էր դէպի իւր հայրենիք Յունաստանը, հանդիպում է Հայերի և ոչ թէ խաղիական-ուրարտեան իշխանութեան:

Ձ. Ուրարտա-իսաղիական ջրաբաժնական ձեռնարկները.

Նեղոս, Տիգրիս և Եփրատ գետերի հեղեղումները տարւայ մէջ կարճ տեւողութիւն ունին. երկուս ամիսների աճուած անեղող բոյսերին կենդանութիւն տալ չեն կարող: Բացի այդ ջրերը իրենց բնական հոսանքին թողնելով, համեմատաբար փոքր տարածութիւններ էին հեղեղում և յաճախ փոփոխելով իրենց ընթացքը, միանգամ կենդանացրած շրջանը անշրջի և ամառի էին դարձնում: Հէնց այդ փոփոխութիւնները մարդկանց սովորւորին արհեստական աշխատանքներ կատարել և ջրերի ընթացքը և նրանց շահագործումը ենթարկել իրենց կամքին: Հնագիտական ուսումնասիրութիւնները պարզել են թէ ինչպիսի ջրային մատակարարման սխեմաներ էին ստեղծւել, թէ ճրգան կատարելագործւած էին առուների ցանցերը և թէ մանաւանդ ինչ վիթխարի աշխատանքներ են կատարւել յորդացած ջրերի աւելցումը ամբարի փոքր և չափազանց մեծ լճերում, տարւոյ ընթացքում օգտագործելու համար: Բնական կամ արհեստական փոսերի ջրերը կամ բաց արխերով տանում էին աւելի ցած ընկած գաւտերը, կամ զոյլերով վրեւ բարձրացնում մօտ ընկած գաւտի համար: Հնագոյն պրիմիտիւ անիւներով, կենդանիների օգնութեամբ խորքերից ջուր բարձրացնելու արհեստը համարիւ անփոփոխ կերպով կիրառւում է մինչև այժմ Պարսկաստանում և հնչյո նոյն Միջագետքում: Միայն վերջի տարիներում սակաւ առ սակաւ դուրս են մղում նախնական գործիքներն ու եղանակը, փոխարինելով ջրմուղ գործիքներով:

Հետեւապէս հին մարդկային քաղաքակրթութիւնը երկրագործութեան համար

բնական ջրերից օգտվելու երեք սիստեմ ունիւր. ինքնահոս տառնեիրով ջրերը հասցնել ցանկացած եւ հնարաւոր տեղերը. լճերի մէջ ամբարիւլ աւելցուել ջրերը ժամանակի կարիքի համար եւ երրորդ՝ աւելի խորքերում գտնւած ջրերը դոյլերով կամ անիւներով վերէ բարձրացնել, կամ տանիլ հասցնել աւելի ցած տեղեր, երբեմն գետնատակ առուներով կամ տուններով:

Ուրարտուի թագաւորները Վանի ջրը՝ ջանում եւ Արարատեան գաղտում գործադրել են երեք միջոցները, հոյակապ եւ մնայուն ձեւերով:

1891 թ. երկու գերմանացի ուսումնական Բելզ և Լեւհմ—Հաուպս գիտական արշաւանք՝ կազմակերպելով մանրագին քննութեան ենթակրկեցիկ Ուրարտացիների պատմական բոլոր վայրերը, ներկայ ժամանակների ուսումնական, տաճկական եւ պարսկական երկրներում, իլան մինչև Ասորեստան, հասան Նինուէի աւերակները, փոքր չափով պեղութեան կատարեցին Վանի թափարկակում, վերատառութեան ենթակրկեցին զանազան մասնագետների միջոցով այդ էն ծանօթ յիշատակարանները եւ երկու բաժանակ մշակում էին իրենց հաւաքած գիտական մեծ պաշարը: Երկուսն էլ պարբերաբար հրատարակել են մասնակի ուսումնասիրութիւններ եւ յազաձեւեր, բայց զլիւսաւոր աշխատանքը դեռ չի աւարտւած:

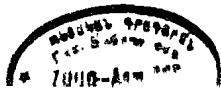
Ձեռիս տակ է Լեմանի Հայաստանի անցեալի ուսումնասիրութեան կարեւոր երկը. Հայաստանը երբեմն եւ այժմ, Armenien Einst und Jetzt, Berlin-Leipzig, 1910-1926 և 1931, երկրորդ հատորի առաջի մասում, երկու հատոր, երեք մասից բաղկացած: Գրքի մէջ զնահատելի էջեր են ներառւած Ռուզաս առաջինի եւ Մենուաս թագաւորների ջրային արարութեան մնայուն ձեւերակներին եւ ստորերկրիայ ջրերի քարհիշակներին, եւ ծանօթանալով այդ նիւթին, հիանում ենք այդ անձանց շինարար մեծ գործերի վրայ, որոնց հետ կարելի է համեմատել միայն ներկայումս Ռոր-հրդային իշխանութեան կատարածները Հայաստանում: Ծանօթանալով այդ գործերին:

1. Ռուզաս առաջին լիւր.— Վան քաղաքի արեւելեան կողմում, լեռների մէջ

գտնւում է մի արհեստական վիթխարի լիճ, ծանօթ ներկայումս Քեիւ գետ առնունով: Ժամանակը մոռացութեան է տւել երկրի համար այդ բարեփոխող Ռուզասի անունը եւ նրա որածը վերագրում են մի անանուն քահանայի: Բարեբախտաբար անկորուստ մնացել է Ռուզասի կանգնեցրած կոթողը, մեծ պատանդանի մէջ ամրացրած տափակ սիւնանման մի քար, որի վրայ սեպագծւած տառերով լճի շինութեան եւ թոփարկակալէ նոր քաղաքի հիմնարկութեան մանրամասնութիւններն են հաղորդւած, որ առ տեղեան արտագրել, կարգացել եւ Բարգամնել է գերմանացի գիտնականը:

Վանից արեւելք ընկած է Վարազայ լեռը, որա հարաւային ուղղութեամբ գտնւում է Տոնի անունով գիւղը, որի մօտ է ջրահաւաքման մի վիթխարի բնական փոս: Տոնիից դէպի այդ փոսը վայրենի ճեղքւածներով տեղեր են, ուղղագիծ զառիվայրերով, ժայռերի կտրտածքներով եւ անդրեղախոր վիհերով, Գիւղից մօտ կէս ժամ հեռավորութեամբ է Ռուզասը, յիշեալ միջովարում, իւր արհեստական լճի տեղը որոշել, ոչ թէ մերձակայքը ջրելու համար, որ վայրենի խորթ ու փորթութեամբ մի տարածութիւն է եւ սողնելու համար միանգամայն անօգուտ կ'լինէր, այլ որպէս զի այդ տեղում ամբարած ջուրը արհեստական առուներով հեռուն տարւէր, դէպի պաղարեք եւ մշակելի տեղեր:

Լճի տեղը վերին աստիճան յարմար է ընտրւած: Վիթխարի ձոր է, որի հիւսիս-արեւմտեան ունկիւնը նեղանում է մինչեւ հարիւր մետրի լայնութեամբ եւ ունի մի երկրորդ նեղացում ընդամենը յիսուն մետր լայնութեամբ: Այդ երկու անցքերը վիթխարի քարերով, կիկլոպեան պատերի ամրապատկով ամրացրւած են, որով գոյանում է հսկայական ջրամբարի տարւոյ ջրառատ եղանակներին ջրվաղայքի աւելցուել ջրերը ամբարեւել համար: Նեղ, յիսուն մետրանոց բացւածքը գտնւում է հարաւ-արեւմտեան մասում եւ սրա պատանէլը քսան մետրանոց փիկլոպեան պարսպով է կառուցւած: Այդ պատի մէջ թողնւած է մի շրիւղ: որ ունի 1.50 մետր բարձրութիւն, մի մետր լայնութիւն, շինւած յատուկ խնամքով տաշւած մեծամեծ

քարերով: Շիւղիկ անցքի ներսում յարմարեցրած էր տուհալ չափերի մի մեծ սաւ-
քար, որ ըստ պահանջի կտրելի, կտրելի
լինէր բանալ և փակել, ջրերի ընթացքն
ու ջրի քանակը կանոնաւորելու համար:
Երկրորդ նեղ ունցքի առաջ ևս շինւած է
համապատասխան պատնէշ, երկու պատ-
նէշներով ամբարած ջրերը բացւած երկու
շիւղիկներով ի վիճակի են ամէն մի վայր-
կեանում 12—15 խորանարդ մետր ջուր
դուրս հոսեցնել, որպիսի քանակ կ'ենդե-
ղէր վանի գալտային մասն ումբողջովին,
հետեւապէս այդքան ջրի կարիքը չկար:
Ուստի շիւղիկները շինւած էին նաև նրա
համար, որ ջրառատ տարիներում նախա-
պէս աստիճանաբար բացէին ջուր դուրս
թողնելու, որպէսզի մինչև պուռնիկները
լցրած ջրամբարից հեղեղներ չթափւէին
դէպի վանի գալտը: Տաճկական կառու-
մարութեան տեղական պաշտօնեաներն,
առանց ըմբռնելու շիւղիկների անհրաժեշ-

տութիւնը, ինչպէս Լեւոն-Հաւապտն է
արտայայտուած, հողով ու քարերով փու-
կել էին տուել հիւսիս-արևմտեան անկեան
շիւղիկը: 1891 թ. չափազանց ձիւնառատ
ձմեռայն հետեւանքով, ջրերը լցւեցին
ամբողջ լիճը: ջրերը նախապէս պարպե-
լու ճանապարհը փակւած էր, լճից դուրս
թափւող ջրի առաջը արգելքներ չկային,
դէպի վան տանող առունները ծայրէ ծայր
լցնելով, սոսկալի թափով ներքև գլորւե-
ցին, միացան Յայնկոյանների գետակին:
Քանդեցին եղած կամուրջը, գետեզերում
գտնւած տնիւրը, այգիները և պարտէզ-
ները:

Ռուզասի լիճը ծովի մակերեսոյթից
2500 մետր բարձր է, իսկ վանայ լիճը
1625 մետր. երկու լճերի հեռաւորութիւնը
միմեանցից ընդամենը մօտ 30 կիլոմետր
է, ուրեմն պարզ է, թէ 1000 մետրոշ
բարձրութիւնից գլորող ջուրը ինչպիսի
վիթխարի ոյժ կ'ներկայացնէր:

(Շարունակելի) (2)

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՅԻՍՏՐՈՍ ԱՐՔԵՊՍԿ.

ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Ք.

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ԾՆՈՒՆԳԸ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆԸ

Գրիգոր, ինչպէս իր իրր մականունն գոր-
ծածած Կեսարոսի կոչումէն ալ յայտնի է,
ծնած է Կեսարիա:

Իր ծննդեան թուականը յայտնի չէ, սա-
կայն կրնանք ենթադրել թէ 1570էն ուշ չէ,
վասնզի 1595ին վարդապետական գաւազան
առած ատեն գոնէ 25 տարու և 1634ին՝
գոնէ 64 տարու: Եթէ ոչ աւելի՝ ըլլալու էր
սէյի՝ հնաշու շէրաֆէն և ջաֆէն (Գր.
Դարանագրի էջ 236) նկատուելու համար:

Իր մանկութեան չրջանին վրայ ծա-
նոթութիւններ չկան: Միայն իր հըրօր-
որդւոյն՝ Յակոբ քչ. Կեսարացիի յիշատա-

կարտնէն (*) գրտենք թէ հօրը անունն էր
Եաղուպ ու մօրը՝ վարդ խաթուն: Ունէր
Պաղտատար և խաղաղալ անուն եղբայրներ
և թուխտար անուն քոյր մը:

(*) Յակոբ քչ. Կեսարացիի յիշատակարանին յա-
կականը՝ այսինքն իր ծնւագիրը կը գտնուի Վիեն-
նայի Միխիթարեանց Մատենադարանը (թ. 574, 583),
Օրինակ մըն ալ Ղայաթիւ Ազգ. Մատենադարանին
մէջ, որմէ ընդօրինակելով Բարգէն Կաթողիկոս հրա-
տարակած է (տե՛ս, Կոլում Յավիւմնէս պատրի-
արք, 1904. Վիեննա, էջ 78—80): Հաւանօրէն հը-
րորդ օրինակ մը — տարբերակներով — տեսած է
Տրդատ եպս. Պալեան, որ զայն հրատարակած է
(Հայ աշուղներ, հտ. Բ. էջ 203—208), Բարգէն